

TAK WIELE POZOSTAŁO...

PROF. DR HAB. WANDA PAPROCKA
(5 czerwca 1931 – 23 sierpnia 2020)

*Czy odejdę, jak umierają kwiaty?
Czy bez śladu zniknie kiedyś moje imię?
Czy nie pozostanie nic ze mnie na ziemi?
Nawet kwiaty, nawet śpiewy!
Co moje serce ma począć?
Czy na próżno przychodzimy żyć,
na próżno wschodzimy na ziemi? [...]
Ach, gdyby można żyć zawsze
Ach, gdyby nie trzeba umierać!¹*

Prof. dr hab. Wanda Paprocka (z domu Drzażdżyńska) urodziła się w Poznaniu. Po wybuchu II wojny światowej wraz z Rodzicami została zmuszona do opuszczenia rodzinnego domu.

Rodzina przetrwała wojnę w Warszawie. Tu w czasie okupacji Wanda (późniejsza Pani Profesor) ukończyła szkołę powszechną, a po wojnie (w roku 1950) – szkołę średnią im. Narcyzy Żmichowskiej. W latach 1951–1955 studiowała na Uniwersytecie Warszawskim (Sekcja Historii Kultury Materialnej). Na tej uczelni otrzymała stopień magistra etnografii.

Pierwszego marca 1956 r. prof. Paprocka rozpoczęła długoletnią współpracę z Instytutem Historii Kultury Materialnej PAN². Pracowała (kolejno) na stanowiskach: administracyjnym, asystenta, starszego asystenta, adiunkta, docenta, profesora nadzwyczajnego i profesora zwyczajnego (mianowanego). Przez całe życie zawodowe była związana z Zakładem Etnografii (od 1987 – Zakład Etnologii) IHKM (później IAE) PAN. Jej zainteresowania naukowe obejmowały rozległą problematykę: badania nad przemysłem domowym, chałupnictwem i rzemiosłem wiejskim (koszykarstwo, plecionkarstwo, garncarstwo) oraz rozwojem wiejskich ośrodków handlowych; analizę zmian kultury ludowej, zachodzących pod wpływem industrializacji i – szerzej – transformacji systemowej; rozważania nad fenomenem tradycji, relacjami między kulturą ludową i narodową, wpływem tradycji ludowych na świadomość społeczną mieszkańców wsi, zmianami w sferze przekazu kulturowego w środowiskach wiejskich, stosunkiem społeczności wiejskich do tradycji i własnego dziedzictwa kulturowego; dzieje polskiej myśli humanistycznej; historię wybranych miejscowości, rozpatrywaną w szerokim kontekście

¹ Fragment utworu *Śpiewy Azteków o życiu i śmierci* (w: Zbigniew Stolarek, *Czerwone oczy maski*, Iskry, wyd. 2, Warszawa 1964, s. 206).

² W strukturze Instytutu, istniejącego od roku 1953, funkcjonowały wówczas następujące działy: Archeologii Polski, Archeologii Śródziemnomorskiej, Historii Kultury Materialnej i Etnografii. Ten ostatni obejmował zakłady, pracownie i zespoły etnograficzne współpracujące z uniwersyteckimi katedrami etnografii zob. Wanda Paprocka, 50 lat Zakładu Etnografii Instytutu Archeologii i Etnologii PAN, „Etnografia Polska” 2003, t. 47, z. 1–2, s. 6. W 1992 roku nazwę placówki zmieniono na Instytut Archeologii i Etnologii PAN.

społeczno-kulturowym, oraz rolę ośrodków miejskich w tworzeniu więzi ponadlokalnych; znaczenie sztuki ludowej i jej wpływ na rozwój myśli społecznej mieszkańców ziem polskich; sytuację ludności białoruskiej w II Rzeczypospolitej, kwestie związane z polityką mniejszościową ówczesnych władz, szkolnictwem białoruskim na Kresach Wschodnich II RP, działalnością białoruskich organizacji społeczno-kulturalnych oraz funkcjonowaniem organizacji polskich na tych obszarach. Podstawę wielu prac tej Uczzonej stanowią wyniki systematycznych badań terenowych obejmujących przede wszystkim wybrane rejony Kurpiowszczyzny i Mazowsza, oraz źródła archiwalne, odnalezione przez nią w zbiorach krajowych i zagranicznych. Prof. Paprocka była członkinią ekspedycji etnograficznej PAN, kierowanej przez prof. dr. hab. Witolda Dynowskiego, która w latach 1967–1970, we współpracy z bułgarską Akademią Nauk, realizowała badania na terenie Bułgarii. W końcu lat 60. i na początku lat 70. XX wieku prowadziła wykłady i ćwiczenia z etnografii Polski w Katedrze Etnografii UW. Bardzo często angażowała się w prace redakcyjne, mające ogromne znaczenie dla rozwoju reprezentowanego przez nią ośrodka i dyscypliny. Brała m.in. udział w redagowaniu trzyczęściowej monografii regionalnej, zatytułowanej *Kurpie. Puszcza Zielona* (1962–1965) oraz dwutomowego dzieła *Etnografia Polski. Przemiany kultury ludowej* (1976–1981). Redagowała serię Biblioteka Etnografii Polskiej, współpracowała z Redakcją czasopisma *Demos*, piastowała stanowisko redaktora *Etnografii Polskiej*.

W IHKM (IAE) PAN prof. Paprocka pełniła m.in. funkcję wiceprzewodniczącej Rady Naukowej; uczestniczyła ponadto w pracach wielu Instytutowych komisji (np. Planowania, Odbioru Prac Badawczych, Stypendialnej). O Jej wysokiej pozycji w środowisku świadczy także członkostwo w Komitecie Nauk Etnograficznych (Etnologicznych) PAN i Radzie Naukowej Mazowieckiego Ośrodka Badań Naukowych. Uhonorowano ją Złotym Krzyżem Zasługi (1979) oraz odznaką Zasłużonego Działacza Kultury (1981). Otrzymała również odznakę za zasługi dla województwa ostrołęckiego (1978).

Wśród opublikowanych przez nią prac szczególne miejsce zajmują pionierskie monografie: *Współczesne przemiany wsi kurpiowskiej* (Wrocław 1975), *Kultura i tradycja ludowa w polskiej myśli humanistycznej XIX i XX wieku* (Wrocław 1986) oraz *Myszyniec. Studium z dziejów miasta* (Warszawa 1993)³. Wspólnie z Mirosławą Drozd-Piasecką napisała książkę *W kręgu tradycji i sztuki ludowej* (Warszawa 1985)⁴. Opublikowała ponadto wiele artykułów w czasopismach i pracach zbiorowych, wydawanych w kraju i poza jego granicami. Pisała także recenzje prac badaczy polskich i zagranicznych (węgierskich, brytyjskich, bułgarskich, czeskich i słowackich), upowszechniając ich osiągnięcia. W Jej pracach dominuje perspektywa historyczno-porównawcza. Obok ujęć obejmujących wybrane regiony Polski znajdują się opracowania, w których prezentowane są źródła pochodzące np. z Bułgarii i Wielkiej Brytanii. Bibliografia publikacji prof. Paprockiej, wydanych w latach 1959–2001, została zamieszczona w dedykowanym Jej tomie zatytułowanym *Czas zmiany, czas trwania. Studia etnologiczne*⁵. W artykule napisanym z okazji jubileuszu półwiecza Zakładu Etnografii/Etnologii IHKM (IAE) PAN prof. Paprocka ukazała specyfikę bliskiej Jej placówce naukowej, bogactwo realizowanych w niej tematów badawczych, nowatorstwo i unikatowy (także w skali światowej) charakter wielu z nich. Bardzo mocno podkreśliła udział Zakładu w tworzeniu powojennej historii polskiej etnografii/etnologii oraz znaczenie współpracy między różnymi ośrodkami dla rozwoju dyscypliny⁶.

Zdaniem prof. Paprockiej „osiągnięcia naukowe Zakładu i jego udział w dorobku Instytutu uzasadniły dokonanie w 1992 roku zmiany nazwy Instytutu Historii Kultury Materialnej na Instytut

³ Wszystkie wydano w serii „Biblioteka Etnografii Polskiej”.

⁴ Ukazała się ona nakładem Ludowej Spółdzielni Wydawniczej.

⁵ *Bibliografia prac prof. dr hab. Wandy Paprockiej* [zestawił Ryszard Tomicki], [w:] J. Kowalska, S. Szykiewicz, R. Tomicki (red.), *Czas zmiany, czas trwania. Studia etnologiczne*, Instytut Archeologii i Etnologii PAN, „Biblioteka Etnografii Polskiej”, nr 56, Warszawa 2003, s. 15–20.

⁶ Wanda Paprocka, *50 lat Zakładu Etnografii Instytutu Archeologii i Etnologii PAN*, „Etnografia Polska” 2003, t. 47, z. 1–2, s. 5–30. Autorka omówiła także działalność innych placówek etnograficznych/etnologicznych w powojennej Polsce, zwracając m.in. uwagę na kontynuację niektórych zagadnień podjętych przez rodzimych etnografów przed wybuchem II wojny światowej, inspirację ich badaniami. Przykładem są prace nad *Polskim atlasem etnograficznym* i monografiami regionalnymi.

Archeologii i Etnologii PAN⁷. Zmiana ta nastąpiła „m.in. dzięki Jej staraniom”⁸. Podsumowując pięćdziesięciolecie Zakładu Etnografii/Etnologii, nie ukrywała, że trudno Jej uniknąć subiektywnego spojrzenia, będącego efektem „osobist[ego] stosunk[ui]” i „zaangażowania w losy macierzystej placówki”⁹. Wielokrotnie, w różnych sytuacjach, byliśmy świadkami owego zaangażowania, poczucia odpowiedzialności za losy Zakładu, jego przyszłość, rozwój, znaczenie dla środowiska etnograficznego. W artykule poświęconym pięćdziesięcioleciu tego ośrodka naukowego można wyczuć radość Autorki i poczucie dumy z dokonanych tych, którzy tworzyli to wyjątkowe miejsce. Potrafiła cieszyć się sukcesami kolegów. Gratulowała wystąpień na konferencjach, publikacji, wyjazdów stypendialnych. Dzieliła radość z awansów zawodowych i zachęcała do zdobywania kolejnych stopni. Niezwykle ważna była dla Niej przyjazna atmosfera w Zakładzie, współpraca, zainteresowanie badaniami prowadzonymi przez poszczególne osoby, wymiana myśli, tworzenie wspólnoty, w której jest miejsce dla osób zajmujących się różnorodną problematyką, mających różne charaktery. Podstawą funkcjonowania zespołu były szacunek, koleżeństwo, myślenie kategoriami szerszymi niż „ja”, „mnie”, „moje”, „moi znajomi”, unikanie bezwzględnej rywalizacji.

Profesor Paprocka kierowała pracami Zakładu przez 14 lat (od roku 1988). Wspierała nasze inicjatywy badawcze, podzielała pasję, inspirowała. Była wspaniałą, życzliwą Nauczycielką, opiekunką naukową, Człowiekiem o wielkiej kulturze osobistej. Miała ogromny udział w stworzeniu niezapomnianej atmosfery przyjaźni i zaufania w miejscu, z którym związane były losy wielu osób. Wyrazem wdzięczności współpracowników jest m.in. dedykacja zamieszczona w ofiarowanym Jej 45 tomie *Etnografii Polskiej*, który ukazał się w 2001 r.

Sylwetkę Pani Profesor doskonale charakteryzuje fragment tekstu *Od redaktorów*, otwierającego dedykowany Jej tom *Czas zmiany, czas trwania. Studia etnologiczne*:

Była kierownikiem-przyjacielem. Nie zaniedbując powierzonych Jej obowiązków, zawsze przedkładała wspólne postanowienia, wypracowane podczas rozmów, choćby i „męskich”, nad formalne polecenia i nakazy. Potrafiła rozładowywać napięcia, które zdarzają się zawsze i wszędzie, zanim zdolały przerodzić się w konflikt. Nie szczędziła czasu na lekturę prac kolegów, nieraz znacząco je ulepsząc. Jej krytyka zwykle przybierała formę zachęty do przemyślenia na nowo własnego stanowiska i poddania go pod szerszą dyskusję – to najczęściej wystarczało. Służyła radą i pomocą. Wielu z nas ma wobec Niej niespłacalne długi, a niejeden znalazł w Niej oparcie w najtrudniejszych życiowych sprawach. Jednocześnie zaś dobrze dbała o interesy Zakładu, także w nietatwym okresie przemian ustrojowych, z dużym wyczuciem poruszając się w labiryncie zależności i układów, jakich nie brak w świecie nauki. Umiejętnie stymulowała badania w dziedzinach ważnych poznawczo i społecznie, pielęgnując zarazem – na przekór rozmaitym trendom i zakusom – ożywczą różnorodność zainteresowań współpracowników, tak ważną dla rozwoju wszystkich „małych” dyscyplin naukowych¹⁰.

Nie zapominała o tych, którzy przed Nią kierowali Zakładem (prof. prof. Witoldzie Dynowskim, Annie Kutrzebie-Pojnarowej, Marii Frankowskiej, Marii Biernackiej) i mieli udział w tworzeniu,

⁷ Tamże, s. 14. W Zakładzie Etnografii/Etnologii IHKM (IAE) PAN prowadzono m.in. badania nad mechanizmami zmian kulturowych, funkcjonowaniem społeczności lokalnych i rodziny w zmieniającej się rzeczywistości (transformacja systemowa). Objęto nimi wybrane tereny Polski, Bułgarii, Mongolii, Indii i niektórych krajów Ameryki Południowej (np. Meksyku i Peru). Nowatorski charakter miały badania nad tradycjami historycznymi i współczesnością wsi drobnoszlacheckich, stosunkiem ludności chłopskiej do ziemi, kulturą ludową Karpat Polskich, starościami i śmiercią, kulturą robotniczą, etnografią miasta i problematyką etniczną (wiele uwagi poświęcono Polonii amerykańskiej oraz Polakom i osobom polskiego pochodzenia mieszkającym na terenach Rosji carskiej, Związku Radzieckiego, na obszarach poradzieckich, rodzinom niemieckim w Wielkopolsce, szczególnie grupie Bambrow, jak również współczesnym problemom narodowościowym w Chinach). Do pionierskich należały prace z zakresu etnohistorii (Polska, Gruzja, Meksyk), antropologii wartości, antropologii tańca i komunikacji niewerbalnej, kultu świętych, kultu miejsc w kulturze chrześcijańskiej i tybetańskiej, hinduizmu, widzianego m.in. z perspektywy *emic*, europejskiego ubioru zawodowego, filcownictwa, zachowań ludycznych i społeczno-kulturowego znaczenia różnego rodzaju współzawodnictw.

⁸ *Od redaktorów*, [w:] J. Kowalska, S. Szykiewicz, R. Tomicki (red.), *Czas zmiany, czas trwania*, s. 9.

⁹ Wanda Paprocka, *50 lat Zakładu Etnografii*, s. 5.

¹⁰ *Od redaktorów*, [w:] J. Kowalska, S. Szykiewicz, R. Tomicki (red.), *Czas zmiany, czas trwania*, s. 11.

panującej w nim, „wspólnotowej» atmosfery¹¹. Z szacunkiem odnosiła się do dorobku poprzedników, traktując jego znajomość jako obowiązek. Za obowiązek uważała również znajomość historii dyscypliny i różnych jej nurtów, poznanie prac innych badaczy, zanim ogłosi się własne odkrycia. Zapamiętałam prof. Paprocką jako osobę o niezwykle ujmującym sposobie bycia, otwartą, serdeczną, wrażliwą, taktowną. Nie pozostawała obojętna wobec naszych problemów. Starła się pomóc rozmową, dobrym słowem, radą, wspólnym poszukiwaniem rozwiązań. Była przykładem człowieka, który mimo trudnych doświadczeń życiowych nie zaniedbuje obowiązków zawodowych. Prowadziła badania, publikowała kolejne monografie, artykuły i recenzje, kierowała placówką naukową, uczestniczyła w pracach redakcyjnych i organizacyjnych. Często podkreślała znaczenie ciężkiej, wytrwałej i uczciwej pracy jako drogi wiodącej do sukcesu, umożliwiającej realizację planów. Powtarzała: „Zbierzesz tyle, ile zasiejesz”; „Wymiesz tyle, ile włożysz”.

Osobiście przekonałam się o cechującej Panią Profesor „umiejętn[ości] stymulowa[nia] bada[ń] w dziedzinach ważnych poznawczo i społecznie [...]”¹². Doskonale rozumiała, jak ogromną szansą dla Zakładu jest prowadzenie badań terenowych za wschodnią granicą Polski. Możliwość uczestnictwa w takich badaniach (na obszarach Białorusi) pojawiła się w ostatniej dekadzie minionego stulecia¹³. Prof. Paprocka bez wahania zdecydowała o podjęciu współpracy badawczej Zakładu Etnologii IHKM PAN z Instytutem Sztuki, Etnografii i Folkloru Białoruskiej Akademii Nauk. Pierwsze rozmowy dotyczące tej współpracy odbyły się w końcu 1991 r. Tematyka badań obejmowała: „Kulturę materialną i duchową diaspory polskiej na Białorusi i diaspory białoruskiej w Polsce. Kontakty polsko-białoruskie. Wyznaczniki tożsamości narodowej”. W 1996 r. temat zmieniono na: „Polacy i Białorusini jako społeczności mniejszościowe od końca XIX w. do współczesności”. Udział we wspomnianych badaniach prof. Paprocka zaproponowała Dagnosławowi Demskiemu i mnie. Wahałam się. Nie byłam zainteresowana kwestiami etnicznymi ani badaniami na terenie Europy¹⁴, po rozmowach z Szefową Zakładu postanowiłam jednak podjąć wyzwanie. Być może zdecydowały argumenty o pionierskim charakterze badań, ich znaczeniu, możliwości odkrywania nowego terenu. Sądziłam, że badania wśród mieszkańców Białorusi mających polskie korzenie, identyfikujących się jako Polacy, będą jedynie krótkotrwałym epizodem w mojej pracy naukowej. Stało się inaczej. „Kościelnym Polakom” poświęciłam wiele prac. Nie powstałyby, gdyby nie decyzja prof. Paprockiej, Jej intuicja badawcza, dalekowzroczność, wiedza i umiejętność przekonywania. Dagnosław Demski, który zdobywał doświadczenia terenowe na subkontynencie indyjskim, w trakcie wyjazdów badawczych na Białoruś zgromadził m.in. unikatowe materiały do historii miejscowości Naliboki (pow. stołpecki). Odkrywaliśmy fenomen pogranicza (kulturowego, etnicznego, historycznego), poznawaliśmy losy naszych rozmówców, warunki, w jakich kształtowała się ich tożsamość, z ich perspektywy patrzyliśmy m.in. na relacje: „swoi” – „inni” – „obcy”. W naszych pracach wykorzystywaliśmy zarówno źródła „wywołane” w terenie, jak i materiały archiwalne. Było dla nas jasne, że bez poznania przeszłości, zarówno udokumentowanej źródłami historycznymi, jak i obecnej/zachowanej w pamięci osób, z którymi rozmawialiśmy podczas wyjazdów badawczych, nie zrozumiemy współczesności i znaczenia zjawisk, których – pośrednio lub bezpośrednio – staliśmy się świadkami. Takie podejście było bardzo bliskie prof. Paprockiej. Dowodzą tego zarówno Jej publikacje, jak i liczne rozmowy z Nią, w których uczestniczyliśmy.

Jak wspominałam, prof. Paprocką interesowały m.in. stosunki polsko-białoruskie w latach międzywojnia. Prowadziła badania, których podsumowaniem są artykuły, opublikowane w *Etnografii Polskiej* (1995, 1998, 1999, 2001) i w czasopiśmie *Ethnologia Polona* (1999). Zawierają one nie tylko ogrom informacji, ale też są przykładem wyważonego głosu badacza, popartego odpowiednią dokumentacją (przede wszystkim materiałami pochodzącymi z archiwów białoruskich, litewskich i polskich),

¹¹ Tamże, s. 9.

¹² Tamże, s. 11.

¹³ Stanowiła ona jeden z efektów zmian systemowych zachodzących w tym czasie w Europie Wschodniej i Środkowej.

¹⁴ Prowadziłam wówczas badania nad znaczeniem współzawodnictwa w kulturach ludów Azji.

w dyskusji o polityce narodowościowej II RP, sytuacji mniejszości etnicznych/narodowych (w tym przede wszystkim ludności białoruskiej) mieszkających w okresie międzywojennym na wschodnich obszarach Polski, budowaniu państwowości w warunkach społeczeństwa wielokulturowego, niewolnego od konfliktów wewnętrznych (także o charakterze etnicznym), znajdującego się zarazem w skomplikowanej sytuacji międzynarodowej.

Prof. Paprocka wysoko ceniła działalność wydawniczą Instytutu¹⁵ i udział w niej Zakładu Etnografii/Etnologii¹⁶. Ciepło wspominam współpracę z Nią przy redagowaniu kolejnych tomów *Etnografii Polskiej* (w latach 1986–1996). Przyjemnością i zaszczytem było też dla mnie wspólne pisanie artykułu podsumowującego pięćdziesięciolecie istnienia bliskiego nam czasopisma¹⁷.

Po przejściu na emeryturę, z początkiem roku 2002, prof. Paprocka przez dłuższy czas uczestniczyła w Zakładowych seminariach¹⁸, publikowała w *Etnografii Polskiej*. Jako członkini Rady Naukowej IAE PAN (wybrana z grupy emerytów) uczestniczyła w pracach wielu komisji, m.in. doktorskich i habilitacyjnych. Niemal do końca swego życia utrzymywała bliskie relacje z wieloma pracownikami Zakładu. Pytała o jego losy. Cieszyły Ją osiągnięcia poszczególnych osób, niepokoiła sytuacja dyscypliny i problemy wynikające z kolejnych zmian zasad funkcjonowania nauki. Jak dawniej dzieliła nasze radości i smutki związane z różnymi sferami życia. Martwiła się, gdy ktoś z nas chorował, gdy chorowały lub odchodziły bliskie nam osoby. Pamiętała o życzeniach imieninowych i świątecznych. Wzruszała Ją pamięć byłych współpracowników, trwałość i bliskość relacji, poczucie więzi, niesłabnących mimo upływu lat.

Pożegnaliśmy Ją 2 września 2020 r. Została pochowana na warszawskim Cmentarzu Powązkowskim (kw. 174-3-35,36). Jej śmierć jedynie formalnie zamknęła rozdział historii Zakładu Etnografii/Etnologii (wpisanej w dzieje dyscypliny i macierzystego Instytutu) i związany z działalnością naukową prof. Paprockiej i Jej obecnością wśród nas. Zakończyła również pewien etap biografii tych, którzy mieli szczęście spotkać Panią Profesor i współpracować z Nią. Będziemy o Niej pamiętać, tak jak Ona pamiętała o tych, którzy w różnych latach tworzyli Zakład i swoimi pracami wzbogacali różne nurty etnografii/etnologii. Będziemy sięgać do Jej publikacji, przede wszystkim jednak zachowamy Ją w pamięci jako Niezwykłego Człowieka.

* * *

„[...] Już w drogę ruszyłem!/ Oto kołyszac się podpływa łódź śmierci,/ Już w drogę ruszyłem,/ Ja, który wam tyle śpiewałem piosenek”¹⁹. Odejście Przyjaciela rodzi głęboki smutek. Towarzyszą mu wspomnienia; pamięć przywołuje obrazy spotkań, rozmów, rozmaitych wydarzeń. Coraz bardziej uświadamiamy sobie, jak ważna była dla nas Osoba, którą pożegnaliśmy, ile się od niej nauczyliśmy, jak wiele zrozumieliśmy, jak wpłynęła na nasze życie, zachowania, sposób myślenia. Coraz mocniej odczuwamy wdzięczność. Kochana Pani Profesor, Wando, dziękujemy za spotkanie, twórcze rozmowy, poświęcony nam czas, wszechstronną pomoc, serdeczność, zaufanie, dar przyjaźni, której znaczenie trudno oddać słowami, za każdą wspólnie spędzoną chwilę!

Iwona Kabzińska

¹⁵ Do lat 90. XXw. odbywała się ona we współpracy z Zakładem Narodowym im. Ossolińskich, mającym siedzibę we Wrocławiu.

¹⁶ Na ten temat patrz np. Wanda Paprocka, *50 lat Zakładu Etnografii*, s. 11, 14, 19.

¹⁷ Iwona Kabzińska, Wanda Paprocka, *50-lecie „Etnografii Polskiej”*, „Etnografia Polska” 2006, t. 50, z. 1–2, s. 7–15. Przypomnialiśmy w nim zadania określone przez zespół redakcyjny *Etnografii Polskiej* w momencie jej powstania, wskazując na ich kontynuację w późniejszych latach. Omówiliśmy problematykę prezentowaną na łamach pisma, dominującą w różnych okresach, zwracając uwagę na jej różnorodność, nowatorstwo i bogactwo. Scharakteryzowałyśmy rolę i miejsce pisma w rozwoju dyscypliny i jej historii. Podkreśliłyśmy, że *Etnografia Polska* była nie tylko wizytówką Zakładu Etnografii/Etnologii IHKM (IAE) PAN. Publikowały w niej osoby reprezentujące różne ośrodki krajowe i zagraniczne oraz różnorodne dyscypliny.

¹⁸ Czekano na Nią biurko w pokoju 206, przy którym pracowała przez wiele lat.

¹⁹ Fragment *Pieśni żalobnej Ewe* (w: Zbigniew Stolarek, *Czerwone oczy maski*, s. 112).